

**ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В АСПЕКТІ
КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ****THE RIGHT TO LEGAL ASSISTANCE IN THE ASPECT
OF CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE**

Лубенець С.А.,

викладач кафедри юридичних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу сутності права на правову допомогу, зокрема, визначенню його змісту, обсягу та місця в системі прав людини. Досліджується співвідношення права на правову допомогу та права на професійну правничу допомогу у зв'язку з відповідними конституційними змінами. Окреслено деякі проблеми, які можуть виникнути під час втілення на практиці зазначених змін, вказано на необхідність їх законодавчого врегулювання.

Ключові слова: право на правову допомогу, право на професійну правничу допомогу, система прав людини, неприпустимість звуження змісту та обсягу прав людини, безоплатна правова допомога, суб'єкти надання правової допомоги, адвокатура.

Статья посвящена анализу сущности права на правовую помощь, в частности, определению его содержания, объема и места в системе прав человека. Исследуется соотношение права на правовую помощь и права на профессиональную юридическую помощь в связи с соответствующими конституционными изменениями. Очерчены некоторые проблемы, которые могут возникнуть во время воплощения на практике указанных изменений, указана необходимость их законодательного урегулирования.

Ключевые слова: право на правовую помощь, право на профессиональную юридическую помощь, система прав человека, недопустимость сужения содержания и объема прав человека, бесплатная правовая помощь, субъекты предоставления правовой помощи, адвокатура.

The article is devoted to the analysis of the entity of the right to a legal assistance, in particular, to determination of its contents, extent and place in the system of human rights. The ratio of the right to a legal assistance and the rights to professional legal aid in connection with corresponding constitutional changes is investigated. Some problems which can arise during the implementation in practice of the specified changes are outlined, the necessity of their legislative regulation is indicated.

Key words: right to a legal assistance, right to a professional legal aid, system of human rights, inadmissibility of narrowing of contents and volume of human rights, free legal assistance, subjects of providing a legal assistance, legal profession.

Постановка проблеми. Особливість права на правову допомогу – це те, що воно є невід'ємною складовою механізму реалізації, гарантії та захисту прав і свобод людини й громадянина, тобто безпосередньо пов'язане з ефективністю та якістю забезпечення інших прав, свобод і законних інтересів людини, є безумовною їх гарантією. Незважаючи на вагомість зазначеного правового інституту, на сьогоднішній науковій доктрині залишаються дискусійні питання щодо визначення природи, змісту й обсягу права на правову допомогу, його місця в системі прав та гарантій цих прав, а в національному законодавстві не існує однозначного, чіткого й послідовного підходу в різних аспектах його врегулювання, що негативно впливає на реалізацію цього та інших конституційних прав на практиці. Зокрема, на рівні правотворчої та правозастосовної діяльності залишаються такі проблеми: кола суб'єктів здійснення представництва й захисту в суді та надання правової допомоги в судовому процесі; відшкодування витрат на юридичні послуги в судовому процесі; оподаткування юридичних і адвокатських послуг тощо. Актуальність наукового дослідження проблем організації правової допомоги ще більше загострюється у зв'язку з прийняттям 02.06.2016 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], відповідно до якого інститут права на правову допомогу суттєво змінюється.

Стан опрацювання. Окреслена проблема знайшла належне місце в працях таких учених, як: Пушкін О., Кушніренко О., Слинко Т., Козюбра М., Барабаш Ю., Селиванов А., Антонович М., Овчаренко О., Рабинович П., Лукашева Є., Ростовщиков І., Баглай М.

Метою цієї статті є аналіз права на правову допомогу в аспекті конституційної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інститут захисту прав громадян виник на найнижчих ступенях суспільного розвитку, пройшов довгий і тернистий шлях свого становлення у всіх народів світу. Цей процес почався з появою ораторів у королівствах зулусів і бечуанів, що виголошували промо-

ви на захист не своїх, а чужих інтересів. Функцію захисту інтересів особи в суді в різні історичні періоди здійснювали: родичі – у кафрів (Південно-Східна Африка); родичі та друзі – у Китаї; родичі, друзі та сусіди сторін, «послухи» (свідки порядного життя) та «видоки» (свідки вчиненого спірного факту) – у Київській Русі. У стародавніх іудеїв захисником міг бути будь-який бажаючий. У Туреччині були так звані муфтії – знавці ісламського права, обов'язки яких полягали в наданні юридичних порад зацікавленим особам. У римському праві відомий такий інститут захисту, як патронат; на перших етапах розвитку цього інституту патрон надавав допомогу в суді без винагороди, але з часом діяльність патрона стала професією, за здійснення якої бралася плата, часто надто висока. Цікавим у цій ситуації є те, що держава не залишилась осторонь, і законом Марка Цінція (204 р. до н.е.) була встановлена заборона отримувати таку винагороду [2, с. 24].

В подальшому історія розвитку інституту полягає в поступовому переході первинної форми правової допомоги (родинної форми захисту) до сторонніх осіб і в отриманні державного гарантування [2, с. 24].

Також слід зазначити, що в історичних джерелах та юридичній літературі містяться відомості про факт існування безоплатної правової допомоги, тобто надання тієї чи іншої правової допомоги вразливим прошаркам населення – людям незаможним, хворим, старим тощо [2, с. 23].

Отже, розглядаючи інститут правової допомоги через історичну призму, можна зробити висновок, що функції держави із забезпечення реалізації права громадян на правову допомогу зводяться, на нашу думку, до таких основних напрямків: визнання права на правову допомогу, забезпечення права бідних на безоплатну правову допомогу та державний контроль за адвокатською монополією.

Стосовно визначення місця права на правову допомогу в системі прав людини, то єдиної точки зору серед науковців із цього приводу не існує. Окремі автори відносять право обвинуваченого на захист у суді до числа політич-

них прав (Кушніренко О., Слінько Т.) [3, с. 87–88], однак ця позиція викликає заперечення, адже право на правову допомогу реалізується не тільки в кримінальному процесі, крім того, воно жодним чином не пов'язане зі здобуттям або утриманням державної влади, з якою традиційно ототожнюється політика.

Велика група вчених взагалі не знаходить для права на правову допомогу місця в традиційній системі прав і свобод людини та громадянина поряд із іншими елементами права (Барабаш Ю., Селіванова А.) [4, с. 166]. З цього приводу в юридичній літературі можна натрапити на пропозиції виділити додаткову групу конституційних прав (Ростовщиков І.) [5, с. 41]. Права цієї групи об'єднує те, що вони одночасно є гарантіями інших конституційних прав і свобод (Баглай М.) [6, с. 247]. Висловлюється також близька до вказаної вище точка зору щодо виділення такого виду прав, як процесуальні права (Антонович М.) [7, с. 138] або процесуальні права-гарантії (Овчаренко О., Бондар Н., Мазасв В.) [8, с. 53; 9, с. 522–570; 10, с. 12]. Проте зазначений підхід зводить такі права виключно до процедурних можливостей, що значно обмежує їхнє значення, надає їм обслуговуючого характеру.

Найбільш обґрунтованим видається підхід Н. Вітрука [11, с. 20], який класифікує права особистості за їхнім соціальним змістом і призначенням залежно від виду благ, які лежать в їх основі, і від виду потреб та інтересів особистості, які задовольняються шляхом використання таких прав [12, с. 341–343]. А оскільки шляхом використання права на правову допомогу задовольняється потреба людини у реалізації нею свого правового статусу [13, с. 13], то згідно з таким підходом право на правову допомогу слід віднести саме до особистих прав людини [14, с. 140–170].

Особисті права традиційно відносять до першого покоління прав людини, визнання яких стало наслідком буржуазних революцій у країнах Європи. До таких прав належать: право на життя, право на свободу думки, совісті та релігії, право на свободу та особисту безпеку, право на публічний і законний суд тощо. Як видно з наведеної концепції, право на судовий захист, елементом якого є право на правову допомогу, належить до першого покоління прав людини, особливстю якого вважається базування на негативній концепції свободи. Виходячи з цієї концепції, свобода розуміється як можливість вільно діяти на власний розсуд без будь-яких обмежень чи неправомірних втручань. Оскільки головним суб'єктом, здатним зазіхати на свободу індивіда, є держава, погоджуємося з висновком, що права людини першого покоління – це права, які передусім спрямовані на захист від неправомірного втручання в свободу людини з боку держави. Держава не повинна заперечувати право особи на отримання правової допомоги. В основі негативного характеру права на правову допомогу лежить саме обов'язок держави не втручатися в реалізацію цього суб'єктивного права, надати суб'єктам правовідносин свободу в вирішенні питання, чи є в них потреба в отриманні правової допомоги й у формах її отримання. Це положення не стосується права на безоплатну правову допомогу як складової частини права на правову допомогу, оскільки має ознаки соціально-економічного права, тобто може бути умовно віднесене до другого покоління прав людини, яке має позитивний характер зобов'язань держави. Отже, право на правову допомогу має розглядатися як природне невідчужуване право особистості, що належить до першого покоління прав людини й за своєю суттю є громадянським правом [12, с. 339–340]. Ще одним аргументом на користь вищевказаного твердження слугує той факт, що право на справедливий, публічний, компетентний, безсторонній, незалежний, законний суд та право на представництво в суді обраним особою захисником передбачені в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [15].

У зв'язку зі змінами, внесеними у ст. 59 Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р., необхідно визначити зміст і обсяг права на правову допомогу та права на правничу (юридичну) допомогу, а також зрозуміти, як співвідносяться ці поняття.

Слід зазначити, що до офіційного оприлюднення Конституції України 1996 р. використовувався термін «юридична допомога», але внесення в ст. 59 Конституції України поняття «правова допомога» спонукало законодавця поступово в нормативно-правових актах замінювати юридичну допомогу на правову. Так, наприклад, у КПК 1961р. використовувались обидва терміни, причому щодо адвоката застосовувався термін «юридична допомога», а в тих випадках, коли йшлося про фахівців галузі права – «правова допомога» [16, с. 363]. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. термін «правова допомога» замінено на «професійна правнича допомога». Така заміна терміна, як зазначалося в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (в юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу [17]. Тобто законодавець розмежовує терміни «правова» і «правнича» (або юридична) допомога саме залежно від суб'єкта надання допомоги.

У доктринальних дослідженнях існують значні розходження щодо визначення поняття «правова допомога» й розмежування його із суміжними поняттями. Існує теорія дуалізму в визначенні поняття правової та юридичної допомоги в вітчизняному законодавстві, прихильники якої роблять висновок, що ці терміни вживаються законодавцем як синоніми. Однак більшість науковців усе ж таки схильні розрізняти ці терміни, застосовуючи різноманітні підходи. Так, наприклад, прихильники лінгвістичного підходу виходять із того, що відсутність чіткого визначення поняття «юридична допомога» як у законодавчих актах, так і в наукових дослідженнях підштовхує до пошуку такої дефініції на основі розкриття семантики слова «юридичний» з метою виявлення змісту означеної допомоги. Слово «юридичний» походить із латинського «судовий» і означає «пов'язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням; правничий, правознавчий; який має офіційне право на що-небудь». Щодо терміна «право», то він вживається в багатьох значеннях, як право, що визначається не тільки правовими нормами, але й моральними нормами суспільства, корпоративними нормами, звичаєвими нормами, канонічними нормами тощо. Тобто відмічається застосування категорії «право» і в неюридичному смислі цього слова [18]. Отже, спираючись на лінгвістику, розрізняють категорії правова та юридична допомога, визначаючи зміст категорії «юридична допомога», акцентують на обов'язковості правової аргументації, тобто «прив'язки» до конкретного законодавства, правових норм, наявності можливості та способу їх практичного застосування, оскільки лише за таких умов вона матиме офіційну прерогативу. Це призводить до твердження про те, що допомога не може бути ідентифікована як юридична, якщо відсутня відповідна правова основа її надання [16, с. 365].

С. Гусарев під правовою діяльністю пропонує розуміти один із видів соціальної діяльності, що здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів та з метою отримання правового результату, внаслідок чого відбувається створення права, його розвиток та реалізація

в процесі функціонування суспільних відносин. Юридична діяльність, на його думку, це різновид правової діяльності, що здійснюється в формах практичної, освітньої та наукової діяльності юристами на професійній основі з метою отримання відповідного правового результату, задоволення потреб та інтересів суб'єктів [18].

Ще один підхід, заснований на лінгвістиці, полягає в такому: тлумачний словник розкриває зміст слова «юридичний» як «пов'язаний із законодавством», тобто той, що відноситься до роботи юриста, походить від слова «юрист» і характеризує професійну ознаку. У той же час «правовий» – це пов'язаний із правом. Отже, прикметник «правовий» утворений від слова «право», а тому характеризує спосіб допомоги, а не її зміст.

Відповідно, будь-яка юридична допомога одночасно є й правовою, але не кожна правова допомога є юридичною. Застосування прикметника «юридична допомога» вказує на суб'єкта її надання – юриста, а тому, якщо допомогу в судочинстві надає інша особа, то така допомога буде вважатися правовою. Юридична допомога є складовою інституту правової допомоги, і хоча поява терміна «правова допомога» була випадковою, це призвело до посилення правового захисту особи [20, 501–503].

Отже, стосовно визначення змісту категорій «правова допомога» і «юридична допомога» (правнича допомога) не існує однозначного підходу й чіткого розмежування ні в чинному законодавстві, ні в науковій доктрині, однак беззаперечно можна зробити такі висновки:

по-перше, ці терміни не можна використовувати як синоніми, про це, зокрема, свідчать зміни, внесені законодавцем до ст. 59 Конституції України (заміна терміна «правова допомога» на «професійна правнича допомога» і прив'язка його до професії адвоката);

по-друге, поняття «правова допомога» є ширшим за змістом, ніж «юридична допомога» (або «правнича допомога»), остання є частиною першої.

Щодо обсягу права на правову допомогу, тобто кількісних показників використання зазначеного права, то держава в особі відповідних органів визначає певне коло суб'єктів надання правової допомоги та їхні повноваження. Аналіз чинного законодавства України із цього питання дає підстави визначити такі види суб'єктів надання правової допомоги:

– державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

– адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ч. 2 ст. 59 Конституції України);

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

– об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції України) [21];

– помічник дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, може представляти фізичну особу в суді на підставі окремої довіреності (ст. 78 ЦК України) [22].

Відповідно до конституційних змін і доповнень: «Кожна має право на професійну правничу допомогу» (ст. 59); «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» (ст. 232-2). Тобто можна зробити висновок, що Конституція гарантує надання правової допомоги виключно професійним правником (адвокатом). А щодо інших видів правової допомоги, наприклад, безоплатної первинної

правової допомоги, суб'єктами надання якої є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи [23], то вони не підпадають під конституційне гарантування.

Офіційне тлумачення ст. 59 Конституції України надається в рішенні Конституційного Суду (далі – КСУ) № 13-рп/2000 від 16.11.2000 р. у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), ст. ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) (справа про право вільного вибору захисника) [21]. Відповідно до офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 44 КПК України 1961 р. та ч. 1 ст. 268 КУпАП, за якими в якості захисника підозрюваного, обвинуваченого, підсудного й особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, могли бути допущені виключно адвокати, визнавалися неконституційними, такими, що обмежують право особи на вільний вибір захисника своїх прав та суперечать ст. ст. 59 та 64 Конституції України, тому втратили чинність.

Мотивуючи своє Рішення, Конституційний Суд України зазначає, що в ст. 59 Конституції України відтворені положення таких міжнародно-правових актів: Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Верховною Радою України 17.07.1997 р., (ст. 6); Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16.12.1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII, (ст. 2, п. 3 ст. 14); «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті восьмим Конгресом ООН із питань попередження злочинності й поводження з правопорушниками 27.08.–7.09.1990 р. Ці акти передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту й відстоювання своїх прав та захисту на всіх стадіях кримінального судочинства (принцип 1); жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права й практики та цих принципів (принцип 19). Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист.

Допуск приватного юриста, який займається наданням правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи, у якості захисника ніяк не порушує право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист. Конституційний Суд робить наголос на тому, що особа має вільно, без неправомірних обмежень, отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі й формах, яких вона потребує.

Також Конституційний Суд України окремо зазначає, що згідно з положеннями ч. 3 ст. 42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого й підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги в цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права [21].

Кардинально протилежну правову позицію Конституційний Суд України закріплює висновком у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст.

ст. 157 і 158 Конституції України від 20.01.2016 р. № 1-в/2016 (далі – Висновок). У ньому зазначається, що пропонувані зміни (ст. 59) та доповнення (ст. 131-2) Конституції України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина. Обґрунтування своєї позиції Конституційний Суд будує на таких фактах, як те, що ст. 59 та 131-2 узгоджуються між собою, та що адвокат має необхідний професійний рівень і можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді. У той же час кожна особа є вільною в виборі захисника своїх прав серед адвокатів [24]. Однак професійність адвоката автоматично не свідчить про непрофесійність та неможливість забезпечити реалізацію прав особи на правову допомогу та представництво в суді іншими фахівцями в галузі права. Така оцінка конституційних змін, на нашу думку, є формальною та неґрунтовною, оскільки, відмовляючись від власної практики, Суд не наводить належної аргументації такої відмови. Подібну позицію займають деякі судді Конституційного Суду України, про що зазначають в окремих думках до Висновку. Крім того, як вбачається, необхідно було б дослідити дотримання принципу пропорційності, тобто співмірності мети та засобів її досягнення, адже врегулювати питання якості надання правової допомоги можна було б на законодавчому, а не на конституційному рівні. Достеменно неможливо спрогнозувати наслідки втілення на практиці зазначених норм, усунення ж недоліків на законодавчому рівні процедурно значно простіше, ніж на конституційному.

Відповідно до п. 4 Конституції України конституційні права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Зокрема, не можуть бути обмежені в будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 55, 59, 63 Конституції України (ст. 64 Конституції України). А у ст. 157 Конституції зазначається, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина [25].

Відповідно до п. 4 мотивувальної частини рішення КСУ від 11.10.2005 р. №8-рп/2005 (справа про рівність пенсії й щомісячного довічного грошового утримання) визначається, що зміст прав і свобод людини – це умови й засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву прав та виражені в певних одиницях виміру.

Звуження змісту прав і свобод означає зменшення змістовних характеристик можливостей людини, які відображені відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження обсягу права й свобод – це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики [26, с. 25].

Коментоване положення принципово забороняє законодавцю погіршувати становище людини в суспільстві шляхом обмеження тих прав і свобод, які вже закріплені в законах України [27].

Висновки. Враховуючи все вищезазначене можна діяти таких висновків:

- право на правову допомогу – особисте, природне, невідчужуване право особи, що належить до першого покоління прав людини, а отже, вимагає обмеження втручання з боку держави в цю сферу правових відносин (крім права на безоплатну правову допомогу), тобто з боку держави необхідне визнання, гарантування та захист цього права, але аж ніяк не встановлення на конституційному рівні імперативу щодо форми допомоги (правова або правнича), кола суб'єктів, яких особа вправі обрати в якості свого представника в суді;

- право на правову допомогу за своїм змістом та обсягом є ширшим, ніж право на правничу допомогу, відповідно внесені конституційні зміни обмежують зміст та обсяг права особи в тому розумінні, як воно було закріплене до зазначених змін;

- у зв'язку з тим, що право на правову допомогу спрямоване на задоволення потреби людини в реалізації її правового статусу, вказане обмеження певною мірою впливає на реалізацію, гарантованість та захист інших прав, свобод та законних інтересів;

- внесені зміни породжують виникнення безлічі не вирішених правових питань, які потребуватимуть законодавчого врегулювання: гарантованості інших видів правової допомоги, в тому числі безоплатної первинної допомоги; визначення винятків щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ст. 131-2 Конституції); представництва особи для вирішення і розв'язання спорів в інших державних органах; представництва юридичних осіб у судах та інших державних органах керівником, штатним юрисконсультантом, так само представництва державних органів та органів місцевого самоврядування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
2. Коршенко А. Генеза права на правову допомогу / А. Коршенко // Юридичний вісник – 2013. – № 4(29) – с. 23–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statij_n4_29_2013/Koroshenko_23.pdf.
3. Кушніренко О. Права і свободи людини і громадянина : [навч. посіб.] / О. Кушніренко, Т. Слінько. – Х. : Факт, 2001. – 437 с.
4. Конституційна юрисдикція : [підручник] / Ю. Барабаш та ін. ; за ред. Ю. Барабаша, А. Селіванова ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2012. – 168 с.
5. Ростовщиков И. Обеспечение прав и свобод личности в СССР : вопросы теории / И. Ростовщиков. – Саратов : Из-во Саратовского у-та, 1988. – 117 с.
6. Баглай М. Конституционное право Российской Федерации : [Учеб. для юрид. вузов и ф-тов] / М. Баглай. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 752 с.
7. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : [монографія] / М. Антонович. – К. : KM Academia, 2000. – 261 с.
8. Овчаренко О. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Овчаренко Олена Миколаївна ; Х., 2007. – 249 с.
9. Бондарь Н. Власть и свобода на весах конституционного правосудия: защита прав человека Конституционным Судом Российской Федерации / Н. Бондарь. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2005. – 592 с.
10. Мазаев В. Бесплатная юридическая помощь в России как конституционная ценность: законодательная модель / В. Мазаев // Бесплатная юридическая помощь и обеспечение доступа к правосудию в России ; Институт права и публичной политики. – М. : ООО «ЛигалСтадис.РУ: консалтинг и коммуникации», 2010. – 63 с.
11. Витрук Н. Правовой статус личности в СССР / Н. Витрук. – М., 1986. – 174 с.

12. Ісакова В. Право на правову допомогу в системі прав людини / В. Ісакова // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2012. – № 4(71). – С. 337–345. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/3952/1/Isakova_337.pdf.
13. Шрамко Ю. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. юрид. наук : 12.00.02 / НАН України – К., 2016. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://idpnan.org.ua/files/shramko-yu.t.-konstitutsiynе-pravo-na-pravovu-dopomogu-v-ukrayini-aktualni-pitannya-zakonodavchogo-regulyuvannya_.pdf.
14. Права человека : [учеб. для вузов] / отв. ред. Е. Лукашева. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 140–170.
15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. Ратифікація від 19.10.1973 р., підстава 2148-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
16. Немченко С. Теоретико-правові основи правової допомоги / С. Немченко // Митна справа. – 2014. – № 6 (96). – С. 362–367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ms_2014_6\(2.2\)_22.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ms_2014_6(2.2)_22.pdf).
17. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 26.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
18. Хмелевська Н. Розмежування понять «правова допомога» та «юридична допомога» як основа цілісної системи правової допомоги / Н. Хмелевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/28437/%CD>.
19. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко – К. : Аконт, 2007. – 862 с.
20. Омельченко Т. Законодавче закріплення терміна «правова допомога» / Т. Омельченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 500–504 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2012-3/12otvtpd.pdf.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатово Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) № 13-рп/2000 від 16.11.00 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>.
22. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
23. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
24. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України, від 20.01.2016 р. № 1-в/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16/page?text=%F1%F2%E0%F2%F2%FF+59>.
25. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
26. Возгрін С. Неприпустимість звуження змісту та обсягу прав і свобод людини як гарантія захисту прав людини: теоретичний і практичний аспекти / С. Возгрін // Проблеми законності. – 2014. – Вип. 126. – С. 22–28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8312/1/5.pdf>.
27. Юркевич О. Відношення обсягу і змісту в логіці практичного мислення (на прикладі коментаря до ст. 22 Конституції України) / О. Юркевич // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина. Зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 23. 11.2012 р.: у 2 ч. – Ч. 1 / редкол.: А. Гетьман, Ю. Барабаш, О. Буцан та ін. – Х. : «Точка», 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6647/1/Yrkevich_151-154.pdf.

УДК 342.1

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

CONSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR FIGHTING CORRUPTION IN UKRAINE (OF GENERAL CHARACTERISTICS)

Марцеляк О.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено загальнотеоретичному аналізу конституційно-правового механізму боротьби з корупцією в Україні. Розглянуто існуючі в науці підходи до розуміння поняття «механізм». Виокремлено елементи конституційно-правового механізму боротьби з корупцією в Україні. Особливу увагу приділено характеристиці «інституційної» складової частини цього механізму.

Ключові слова: корупція, конституційно-правовий механізм, боротьба з корупцією, органи державної влади, запобігання і протидія корупції, антикорупційна політика.

Статья посвящена общетеоретическому анализу конституционно-правового механизма борьбы с коррупцией в Украине. Рассмотрены существующие точки зрения относительно понятия «механизм». Выделены элементы конституционно-правового механизма борьбы с коррупцией в Украине. Особое внимание уделено характеристике «институциональной» составляющей этого механизма.

Ключевые слова: коррупция, конституционно-правовой механизм, борьба с коррупцией, органы государственной власти, предупреждение и противодействие коррупции, антикоррупционная политика.

The article is devoted to general theoretical analysis of the constitutional and legal framework to fight corruption in Ukraine. The existing science approaches to understanding the concept of «mechanism». Thesis there is determined elements of the constitutional and legal framework to fight corruption in Ukraine. Particular attention is paid to the characteristics of «institutional» part of this mechanism.

Key words: corruption, constitutional and legal framework, corruption, public authorities, preventing and combating corruption, anti-corruption policy.